

TA'LIMNI NOMARKAZLASHTIRISH VA UNING XORIJ TAJRIBALARI

Qarshiboyeva Aziza, Bosimov Abdulaziz
JDPU maktab menejmenti talabalari

Annotatsiya: ushbu maqola nomarkazlashtirishning, aynan qaydayligi, ta'limni nomarkazlashtirish turlari va nomarkazlashtirish jarayonining jahon mamlakatlari sharoitidagi ko'rinishlarini, hamda faoliyat samaradorligini yoritib beradi.

Abstract: this article sheds light on decentralization, its order, types of education decentralization, and the decentralization process in the conditions of the world countries, as well as the effectiveness of its activities.

Аннотация: данная статья проливает свет на децентрализацию, ее порядок, виды децентрализации образования и процесс децентрализации в условиях стран мира, а также эффективность ее деятельности.

Tayanch tushunchalar: nomarkazlashtirish, ta'lim, ta'limni nomarkazlashtirishning xorij tajribalari.

Nomarkazlashtirish- qaror qabul qilish vakolatini iste'molchi yoki benefitsiarga yaqinroq o'tkazish sifatida aniqlanadi. Bu vakolatlarni tashkilotning quyi darajalariga o'tkazish shaklida bo'lishi mumkin, bu dekontsentratsiya yoki ma'muriy markazsizlashtirish deb ataladi. Ta'limda kontsentratsiyani yo'qotishning mashhur shakli maktablarga qo'shimcha mas'uliyat yuklashdir. Bu ko'pincha maktab avtonomiyasi yoki maktabga asoslangan boshqaruv deb ataladi. Saylangan yoki tayinlangan maktab kengashlarini tuzish ularga byudjet va muhim ta'lim qarorlarini qabul qilish vakolatini berish shaklida bo'lishi mumkin. Kontsentratsiyani yo'qotish maktab direktorlari yoki o'qituvchilarga maktabda qaror qabul qilish huquqini berish shaklida ham bo'lishi mumkin.

Nomarkazlashtirishning yana bir shakli, ya'ni devolyutsiya, hokimiyatning quyi bo'g'inlarga o'tkazilishini nazarda tutadi. Ko'pincha ta'lim mas'uliyati mintaqaviy yoki mahalliy darajadagi umumiy maqsadli hukumatlarga o'tkaziladi. Misollar, Hindiston va Pokistonda asosiy ta'limni mahalliy (tuman) darajadagi hukumatlarga nomarkazlashtirish. Kamdan-kam hollarda, Qo'shma Shtatlardagi mahalliy maktab okrugi kabi yagona maqsadli hukumatlarga qo'shimcha mas'uliyat yuklanadi. Ta'lim mas'uliyati umumiy maqsadli hukumatlarga o'tkazilganda, ushbu hukumatlarning saylangan boshqaruv organlari boshqa mahalliy xizmatlarga nisbatan ta'limga qancha mablag' sarflash to'g'risida qaror qabul qilishlari kerak.

Nomarkazlashtirishning ta'siri

Ta'limni markazsizlashtirish siyosatining ta'sirini bir vaqtning o'zida ta'lim natijalariga ta'sir ko'rsatadigan boshqa o'zgaruvchilardan ajratish juda qiyin va buni amalga oshirish uchun bir nechta qat'iy urinishlar bo'lgan. Markaziy Amerikada devolyutsiya oqibatlarini ajratib olishga uringan ikkita tadqiqot shuni ko'rsatdiki, bu ota-onalar ishtirokini kuchaytirdi, o'qituvchilar va talabalarning qatnashmasligini kamaytirdi va o'quvchilarning o'rganishini sezilarli, ammo kichik miqdorga oshirdi.¹

Nomarkazlashtirish butun dunyo bo'ylab asta-sekin yoyilib bormoqda. Buning natijasini rivojlangan mamlakatlarda ro'y berayotgan so'nggi o'zgarishlar va olib borilayotgan siyosiy strategiyalar misolida ko'rishimiz mumkin.

Nomarkazlashtirish o'qituvchilarga mahalliy kontekstni hisobga olish va ular o'qiyotgan talabalar orasidagi xilma-xillikni hal qilish imkonini beradi. Shu sababli, ta'limda boshqaruvni markazsizlashtirish Finlandiya jamiyatida o'qituvchilarning kasbiy mahorati va o'qituvchi maqomini talqin qilishning Fin usuli bilan kuchli bog'liqdir. Biroq, o'qituvchining kasbiy mahorati tushunchasi murakkab bo'lib, u bir necha jihatdan aniqlangan. Bundan tashqari, professional o'qituvchini tavsiflash uchun "samarali", "vakolatli", "mutaxassis", "sifatli", "ideal" yoki "hurmatli" kabi turli atamalar ishlatilgan.²

Bugungi kunda Kanadada ta'lim viloyat va hududiy hukumatlar tomonidan boshqariladi (Garcea, 2014; Morgan, 2011; Lessard & Brassard 2004). Ta'lim berishning ushbu nomarkazlashgan modelini moliyalashtirish uchun asosiy ulush mulk solig'i (58,4%), mahalliy boshqaruv (25%) va boshqa viloyat grantlari (14,6%) orqali yig'iladi. Yakuniy 2% federal hukumatning badallaridir (Wallner, 2012). Maktab darajasida talabalar ko'pincha o'qishlari uchun pul yig'ish uchun turli xil narsalarni sotish orqali mablag' yig'ish harakatlariga jalb qilinadi. (Shaker, 2014). Federal hukumat ega bo'lgan ta'lim va o'qitish majburiyatlarining yagona elementlari xizmatchilarga, qurolli kuchlar a'zolarining farzandlariga, qamoqxona mahbuslariga va ro'yxatdan o'tgan hindularga ta'lim berishga qaratilgan (Morgan, 2012).³

Madaniy inqilobdan so'ng, Xitoy siyosatchilari jamiyatning quyi qatlamlariga ko'proq mas'uliyat yuklashni va KKP, mahalliy hukumat va korxonalarni farqlashni qat'iyat bilan tanladilar. Ushbu elementlarning har biri o'z mas'uliyatiga ega bo'lishi kerak. Markaziy hukumat endi iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni hal qila oladigan yagona model hisoblanmaydigan sovet iqtisodiy va tashkiliy modelidan chekinishni xohladi. Bu Xitoy jamiyatining barcha qismlarida ko'proq nomarkazlashtirishga yo'l ochdi, bu jarayon uzoq vaqtdan beri G'arbda juda mashhur edi. Ushbu rivojlanish Xitoyda yangi siyosat yondashuvini ilhomlantirdi va Xitoy oliy ta'limini tashkil etishga

¹ : <https://education.stateuniversity.com/pages/1903/Decentralization-Education.html>

² Jari Lavonen "Governance decentralisation in education: Finnish innovation in education"/ <http://www.um.es/ead/red/53/> 2017/ Page 5/

³ David Waddington "Challenges of Canada's Decentralized Education System"/ 2018/ page 3/

katta ta'sir ko'rsatdi. Oliy ta'lim muassasalarining bozorga yo'naltirilgan tashkiloti tashkil etilganiga va 1999-yilda ta'lim vazirligining oliy ta'lim muassasalariga qabul qilishni kengaytirish to'g'risidagi muhim qaroriga qaramay, 18 yoshdan 22 yoshgacha bo'lgan yoshlarning amaldagi ulushi o'sdi. Oliy ta'lim muassasalaridagi talabalar soni 1998 yildagi 6,43 millionga nisbatan 2001 yilda 12,14 million kishiga yetgan bo'lsa ham (Chjou, 2002), oliy ta'limning yalpi qabuli 2000 yildagi 11,5 foizdan 2001 yilda 13,3 foizga oshgan, lekin 15 foizdan oshmagan. 2002 yilda (Bo'lim, 2003). Rivojlangan mamlakatlar bilan solishtirganda, oliy ta'limga yalpi qabul qilish hali ham past, chunki Xitoyda talabalar uchun tanlab olish imtihonlari tizimi saqlanib qolgan.⁴

Bundan tashqari Janubi-Sharqiy Osiyo mintaqasida joylashgan Filippinda ham nomarkazlashtirish inqilobini ko'rishimiz mumkin. Mamlakatning markazsizlashtirish to'g'risidagi qonunining muhim qoidalariga asoslanib, Mandau shahar hukumatining oliy ta'limga bo'lgan tashabbusi tabiiy ravishda ta'lim maydonidan, ya'ni hokimiyat va siyosatdan tashqarida bo'lgan muammolarga duch keldi. Bu kollej moliyaviy jihatdan shahar hukumatiga qaram bo'lganligi sababli ta'lim faoliyatining ommaviyligi bilan bog'liq. Bundan tashqari, tashabbus mahalliy muxolifat siyosati, qonuniylik va hokimiyat masalalari, oliy ta'limni tartibga soluvchi organning aralashuvi va bunday maktablarning faoliyati va funksiyalariga ta'sir ko'rsatadigan hokimiyat uchun kurashning nuanslari bilan ajralib turardi. Amaliy sharoitda qarama-qarshilik ta'lim tashabbusining siyosiy jihatini ko'rsatdi. Mandau shahar kolleji siyosiy rahbariyat tomonidan mahalliy siyosiy dinamika va turli siyosat sub'ektlari tomonidan zaif muhitda yaratilgani boshidan ma'lum bo'ldi. Taqdim etilgan misolda, LGU boshqaruvidagi davlat kolleji mahalliy siyosiy kurash maydoniga aylangani, ta'lim korxonasini "siyosiy korxonalar" deb hisoblagan narsaga aylantirgani ko'rinib turibdi.⁵

Turkiya universitetlarida muhim o'zgarishlar ro'y bermoqda. Ushbu o'zgarishlar Turkiyaning ko'plab universitetlarida hukmronlik qiladigan markazlashtirilgan institutsional madaniyat haqida tushuncha berish bilan bir qatorda o'zlari uchun ham muhimdir. 6 mart kuni parlament universitetlarning ichki tuzilmasini o'zgartiruvchi va professor-o'qituvchilarni lavozimga ko'tarish tartiblariga e'tibor qaratuvchi 7100-sonli qonunni qabul qildi. Qonunchilikda bir qator muammolar mavjud. Uning ba'zi maqsadlari juda noaniq (masalan, dotsent unvonini bekor qilish) va u quyi darajalarda ko'p muhokama qilmasdan yuqoridan pastga surildi. Ammo qonun aslida universitetlar uchun uzoq kutilgan imkoniyatni taqdim etdi: akademik kadrlarni ishga olish va lavozimga ko'tarishda markazsizlashtirish, 1980-yillardan beri juda nozik masala.⁶

⁴ Gene V Glass College of Education Arizona State University/ "Centralization to Decentralization in Chinese Higher Education"/ 7Dekabr 2014/ Page 19/

⁵ Ronald A. Pernia/ "The Dynamics of Decentralization of Higher Education Delivery and Local Politics in the Philippines: The Case of Two Mandaue City Colleges in Cebu Province"/ 2017yil / Page 98

⁶ <https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/seda-demiralp/decentralization-in-turkish-higher-education-133311>

Asosan, ushbu mexanizmlarning butun majmuasi Italiyada ham OT boshqaruvini davlatdan hududlarga markazsizlashtirishga qaratilgan islohot tufayli harakatga keltirilishi mumkin. Ushbu mavzu bo'yicha ba'zi munozaralar, ayniqsa Trento universitetining yaqinda sodir bo'lganidan so'ng, moliyalashtirish butunlay milliy vazirlikdan provinsiyaga o'tkazilgan va Germaniya islohotiga o'xshash maqsadlarda faoliyatini qayta tashkil etayotganidan keyin boshlanmoqda. Yuqorida muhokama qilingan. Biroq, men bunday markazsizlashtirish strategiyasini to'liq qo'llab-quvvatlashdan ehtiyot bo'lardim, garchi nazariy jihatdan universitetlarni mintaqaviylashtirishni Italiya OT qiyinchiliklarining katta yechimi sifatida ko'rish mumkin, bunda markaziy hukumat qaror qilgan siyosatlar mahalliy darajada deyarli amalga oshirilmaydi. Konservativ professorlar boshchiligidagi mahalliy xususiy koalitsiyalar ko'p hollarda uni yo'q qilishga qaratilgan ko'plab markaziy urinishlar oldida o'z kuchlarini saqlab qolishga muvaffaq bo'lishdi (Ballarino va Perotti, 2010; 2011).⁷

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, nomarkazlashtirish qisqa vaqt mobaynida juda keng ommalashib, o'z natijalarini ham ko'rsatmay qolmayapti, albatta. Ta'lim sohasining nomarkazlashuvi, nafaqat ta'lim sohasiga ta'sir ko'rsatadi, balki ta'lim orqali mamlakatning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, boshqaruv sohaslarining ham rivojlanishini yana-da jonlantiradi. Bozoq iqtisodiyoti sharoitida talab mos taklif bildirish ayni muddaodir. Shu sababli ta'lim sohasidagi ushbu o'zgarishlar ham talablarga xos ta'lim sifatini shakllantirishni ta'minlaydi.

⁷ Gabriele Ballarino "Decentralization and reform of higher education. Can Germany be an example for Italy?"// ITALIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY OF EDUCATION, 2, 2011 Italiya// page 68